

Леся Українка – «Місто смутку»

(Силуети)

Motto: «Де та границя, що відділяє нормальне від ненормального?»

Наукове питання

Одного разу трапилось мені бути у великому закладі для божевільних. Всякий, хто бував у таких закладах, знає те почуття страху, жалості безконечної і, сором сказати, цікавості, що обгортає сторонню людину при вході в сю велику *verkehrte Welt*. У мене до сього прилучалось іще почуття якоїсь особливої симпатії до декотрих слабих, і через те цікавість моя була тим живіша. Деякі образи сих безталанних не покидали мене там цілу ніч. Часто, погасивши електричне світло і лігши на широку софу в докторському кабінеті, що служив мені спальнею, я довго дивилась на смуги місячного світла на помості і на високих білих стінах, і в них мріялись мені фантастичні образи бреду, мені здавалось, що тут само повітря населено галюцинаціями і що вони літають тут, як іскри невидимого багаття, як луна невидимих інструментів. У вікно моє вривались від часу до часу дивні гуки, такі виразні серед глибокої ночі, вони лунали таким жахом, таким розпачем, який тільки може поміститись в людських грудях, і так дивно сплітались вони з місячним світлом і моїми примарами.

Часто і тепер у такі самі ночі моя думка пролітає велику просторінь, проникає крізь товсті високі камінні стіни «міста смутку», схиляється в головах ліжка молодій чорноокої дівчини, що з автоматичністю розпачу качає головою по подушці, чорне розпущене волосся безладною сіткою покриває її плечі і груди, чорні очі горять нелюдською тугою, голос бринить монотонно і жалібно, немов хтось торкає раз по раз одну струну: «Марія, Марія, дівчина чиста, лілія біла... зламана, сплямлена, ваша лілія, elle ?tait pure et belle comme un cygne et fra?che comme la ros?e». Я беру її за руку і, сама не знаю чого, питаю: «Etez-vous souffrante?» – «Oh, comme je souffre, – бринить її голос, – нема, нема вашої Марії, les d?mons l'ont souill?e, la vi?rge Marie est morte... Марія, Марія, лілія біла...» Я дивлюсь вільготним поглядом на її сухі очі... А ось чується мені уривчастий жіночий голос: «Се... се, о, ви не знаєте! Правда ж, до чистої мети треба йти чистою дорогою? А коли хто йде брудною?... О, ви не знаєте! Ви думаєте, я божевільна? Ага, мій чоловік, ви питаєте? Мій чоловік гандляр... він знається на гандлю, о, знається... ні, ви сього не розумієте...» Тонка, похожа на хибку тінь, жінка іронічно усміхається, а широко розкриті очі швидко бігають з смертельною тривогою... Ось проходить передо мною молода поетеса з ясним хвилястим волоссям, з чудовими синіми очима, де так ясно блищать і зливаються в один промінь талан і божевільля, чарівні музикальні строфи ллються з її уст, так і віє од них гірським повітрям, гірською волею, раптом вони обриваються смутно-сатиричним жартом, повним божевільного юмору, і сміхом, похожим на плач! «Так завжди, – згадуються мені її слова, – поезія, поривання *ins Blau*, зражені надії і... і нещасне кохання, а потім все кінчається тут, у добрім товаристві...» – і знову лунає сміх, а з ним єднається прикрим акомпанементом цинічний регіт підстаркуватої жінки з кокетливими жестами, їх обох заглушають гуки розбитого фортеп'яно, то грає божевільна композиторка, у неї лице подібне до візантійської ікони, очі дивляться поважно і суворо в одну точку, вона грає «Grande Polonaise»... Ось її величність королева ласкаво подає мені роблені власноручно квітки, їх багато лежить у неї на столі поруч з самодіяльною короною. «Се невеликий дарунок, але його робили королівські руки. Як підете туди, між мій народ, розкажіть, якою ви бачили його королеву, – тут її величність показала трагічним жестом на свої стоптані черевики і потерту сукню, – ось чого дочекалась наймилостивіша з королев від свого народу! Скажіть, що я не пам'ятаю зла, а тільки требую свого права».

Я низько вклоняюсь перед її величністю і з щирою повагою приймаю високий подарунок. Чим же гірша моя королева від інших коронованих осіб?.. Я чую на своїй щоці поцілуй ідіотки. «Ах ви ж моя люба!» – гукає вона і з веселим голосним сміхом подає мені свою забавку: пилку хліба. «Нате, будете гратись, от так, як я, се дуже весело!» Мені вчуваються чийсь дикі співи, одностайні і уперті, як вітер в комині, ввижається танцюриста постать веселого маніака; він легким кроком пробігає, щось ловить у повітрі і гукає: «О, який я щасливий, я навіть не бажаю нікому зла, бо я щасливий, як само щастя!..»

Ось сумний і здивований голос генія християнства: «В Євангелії сказано, що час визволення давно настав, а однак... Я вільно поклала на себе терновий вінець, щоб викупити гріхи світу, я знаю, за що гину, але за що ж мучаться сі безталанні?.. Де ж край страждань?» Лице генія християнства темніє, і очі спускаються вділ. А передо мною вже пересуваються бліді, невиразні тіні, вони глухо стогнуть, притулившись до стіни або до плеча монашки – сестри милосердя, ридають, кинувшись долі, або сидять мовчазні, нерухомі, обхопивши голову руками в німій і глухій тузі, – вони вже не на сьому світі живуть. І здається мені, що я, мов Данте, опинилась *nella citta dolente*... Такі образи мріються мені в смугах місячного світла.

Але один силует пригадується мені частіше не вночі, а, власне, чогось удень, коли сонце так ясно світить, коли люди говорять так голосно, коли все здається таким виразним і нормальним.

Одного разу я стояла в парку «сумного міста» і дивилась, як гурт хворих робив гімнастику на широкій площині під соснами. Вони робили все, що їм показував учитель, покірно і навіть охоче, з поважним, діловим виразом лица. Один молодий чоловік, утомившись стрибанням через козла, одійшов набік і почав надягати на себе сюртук, скинутий було для легкості рухів. Сюртук був почеплений на тій сосні, під якою я стояла, так що панич опинився зовсім близько до мене; я і не думала відходити геть, за скільки днів я вже привикла до мешканців «сумного міста», до того ж сей не раз стрівався зо мною в парку, і я бачила, як він годинами стояв оддалік і дивився смутним і добрим поглядом на дітей, що грали в крокет; діти його не боялись, бо він був «спокійний». Панич одягся, але не відходив, а шукав чогось під деревом, я оступилась і побачила долі його шапку, вона була прикрита моєю сукнею; я здійняла шапку і подала паничеві; він не одразу надів її, перше вклонився і промовив:

– Спасибі, панно! – Потім несміливим голосом додав: – Ви позволите сісти під сим деревом, а то там мало затінку.

– Будьте ласкаві, – відповіла я. Він сів долі і прислонився до стовбура.

– Втомились? – спитала я, користуючись виключним правом сього виключного міста зачіпати розмовою незнайомих людей.

– Так, трошки, се нічого, се добре – гімнастика. Я люблю, що у нас такий демократизм, – всі рівні, і королі, і прості божевільні... – він засміявся, – ви ж знаєте, що тут у нас великі люди живуть!

– Ні, не знаю, – відповіла я, – я тут недавно і ненадовго.

– А-а... ну так от, у нас є королі, артисти, великі злочинці, великі інквізитори, а я теж не остатнього рангу особа, – його скромний вид сперечався з його остатніми словами.

– А хто ж ви? – спитала я.

– О, я тут найстарший божевільний.

Я глянула на нього і не знала, що казати, на хвилину мені навіть здалось, що він жартує з мною. Але він тут же додав дуже поважно:

– А окрім того, я професор нової психіатрії... Поганий тепер сезон, спека, студенти не хочуть займатись, але професорам так не можна, професор повинен двигати науку, – він дивився в просторінь і, здавалось, зовсім забув про мене, далі витяг з кишені чверточку паперу і олівця і почав щось писати у себе на коліні, шпарко, не одриваючись. Потім підвів голову, глянув угору і всміхнувся мені. – От і готово! – і чогось почервонів.

– Що ж се ви написали? – спитала я.

– Конспект лекції на завтра; от візьміть, коли хочете, ви ж, певне, теж студентка?

– Чого ви так думаєте? – сказала я, ухиляючись від прямої відповіді.

– Ви ходите в окулярах, – відповів він просто, дивлячись на моє рінсе-нез.

– Таке студентство можна сховати в кишеню, – сказала я і справді сховала рінсе-нез.

– Ну, то сховайте і моє професорство, – сказав він, сміючись і подаючи мені списаний папір. Я взяла і подякувала. Він встав. – А тепер я піду, бувайте, здорові. – Він подався від мене, але через скільки кроків завернувся і прошепотів: – Я вас прошу, не показуйте сього тутешнім лікарям – се такі обскуранти!

– Будьте спокійні, я не покажу, – відповіла я.

– Слово честі? – спитав він тривожно.

– Слово честі, – сказала я і подала йому руку; він стиснув її, вклонився і пішов від мене.

– Скажіть, будьте ласкаві, – спитала я згодом одного лікаря при розмові, – се ж, певне, добрий знак, коли хворий тямить, що його розум не в порядку? кажуть же: тямити свою слабість, се наполовину вигоїтись.

– Ну, не завжди, – відповів мій бесідник, – принаймні у нашій практиці часто таке «самопізнання» уживається з самими безнадійними формами... – і він почав розказувати мені про різні фори і стадії Folie raisonnante.

Увечері, вернувшись у хату, я прочитала писання мого «професора». Там стояло написано чималим, твердим, але нерівним почерком:

Mania erotica

Систематичний бред

Симптоми: Ідеалізація об'єкта кохання, платонічність, інтенсивність, безнадійність, безвихідність (прикл[ад] Я), при акт[ивній] формі – дикі напади, убійство і самоубійство.
Форми: латеральна і експансивна.

Етіологія: Нерівні відносини серця до мозку. Мало досліджено (тут якісь невиразні ініціали та значки, либонь, цитати).

Ступінь розширення: Не так рідко, як думають вони (знов значки).

Ліки: Паліативи: Aqua Lethae, зміна місця, робота, autosuggestio. Способи радикальні: знам. Dr. Гейне радить Pulv. B. Schwarzi в виді моментальних компресів на груди і на голову. Можна теж Tinct., Op., Stroph., C. Cian. (ars., phosph. не рекомендується). В давні часи удавались до хірургії, напр., perforatio pectoris – устаріло. Результати: Beatitude neutralis. Краще залишити натуральній течії. (Ініціали, між ними знов Я).

Профілактика, прогноз: Все одно, не варт про се думати.

На сьому кінчалась записка.

Довго я дивилась на се писання і довго думала потім: що се? – бред чи жарт? Але в сьому місті всі жарти поважні...

І згадався мені безумний король Лір, як він просить своїх провожатих: «Дайте мені поговорити з сим Тебанським філософом...»

8.09.1896, Колодяжне